

דף 10

'אין מקדישין ואין מעריכין ואין מחרימין בזמן הזה. ואם הקדיש... בהמה תיעקר...'. הרמ"א (ביו"ד רנח, א. עפ"י הגהות אשר"י) פסק שאם אדם הקדיש (מטלטלין. עש"ך) בזמן הזה – צריך לישאל לחכם וזה מתיר לו את הקדשו בחרטה כשאר נדרים (דקיימא לן (בערכין כג.) נשאלין על ההקדשות. בהגר"א). ואמנם כן הדין לדעת התוס' שלא התירו לפדות מטלטלין אלא קנסוהו לאבדם לפי שעבר על האיסור להקדיש, הלכך תקנתו בשאלה על ההקדש. אבל דעת הר"ף והרמב"ם שגם מטלטלים הרי הם כקרקעות ונפדים בשוה־פרוטה. ולפי זה אין צריך להישאל (עפ"י הש"ך שם [וכן דעת הראב"ן ריש קדושין, שאפשר לחלל על דמים מועטים ולהשליכם לנהר]).

בספר מנחת שלמה (סכ"ה), כתב, כיון שהר"ף הרמב"ם והראב"ד סוברים שמועיל פדיון, וגם לפי התוס' שמחמירים בדבר אינו אלא מדרבנן, אפשר שלהלכה יש להקל בדבר. ע"ע בענינים המסתעפים במובא בע"ז יג ובכורות כו נג.

'לעולם תקלה דהקרבה והנך דלאו בני הקרבה נינהו לא טריד בהו, הך דבת הקרבה היא טריד בה'. ואם תאמר אם כן קדשים בזמן הזה שאינם עומדים להקרבה, מדוע נחוש לתקלה? ויש לומר לפי שדעתו עליהם להקריבם כשיבנה בית המקדש במהרה בימינו, ואינו מסיח דעתו מהם (עפ"י רבנו אליקים). [הטור והרמ"א (ביו"ד שלא, יט) הביאו דברי ספר התרומה שבזמן הזה יכולים להניח תרומה עד שישרפנה ואין חוששים לתקלה שמא יבוא ליהנות ממנה. והקשה הגר"א (סקמ"ב) מאי שנא מהקדש בזמן הזה שחוששים לתקלה? יש מי שתירץ לאור דברי הר"ף אליקים הנ"ל כי דוקא קדשים בזה"ז שהוא שומרם לעת שייבנה המקדש, שכן זהו עיקר הקדשם לשם כך – חוששים לתקלה, אבל תרומה כבר מסיח דעתו מיד ממנה ולכן אין חוששים לתקלה [ואף תרומה טהורה, שכשייבנה המקדש וייטירו מותר לאכלה בטהרה – אך הרי אין עיקר מצותה להמתין לבנין המקדש] (עפ"י עלה יונה עמ' רצב). והגר"א שתמה נראה שפירש שבזמן הזה חוששים לתקלה הגם שמסיח דעת מהקרבה כי שמא לא ייבנה במהרה הלכך הוא הדין לתרומה, מה שאין כן בשאר פסולי המוקדשין ששולחים אותם לרעה, אין חוששים].

'אלא לאו שמע מינה בתקלה פליגי שמע מינה'. לכאורה היה אפשר לדחות שנחלקו במחלוקת רבי יהודה וחכמים לעיל, האם חובות של שנה זו קריבות לשנה הבאה. ויש לדחוק ולומר, עד כאן לא נחלקו אלא בשקלים שהבאתם לגזבר וזהו 'הקרבתם' ועל כן סוברים חכמים שחובה של שנה זו אינה קריבה לשנה הבאה, מה שאין כן מעות שהופרשו לקרבן פסח, הואיל ואינם קרבים בעצמם הלכך לדברי הכל קרב הקרבן לשנה הבאה (חדושי בית מאיר).

'זהכהנים והעם העומדים בעזרה כשהיו שומעים שם המפורש שהוא יוצא מפי כהן גדול היו כורעים ומשתחוים ונופלים על פניהם ואומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד'. לעיל (לה: לח: מא:): בידוויי הפר ובאמירת 'לה' על השעיר, לא נזכר במשנה ענין ההשתחויה אלא אמירת 'ברוך שם בלבד'; – יש מפרשים שתאור זה מתייחס לכל ההזכרות שנאמרו קודם, והתנא הוא שהמתין עד סוף כל ההזכרות (עפ"י תו"ט).

יש מי שנתן טעם אחר, וזאת על פי דיוק לשון התנא 'הכהנים והעם העומדים בעזרה', ואמרו בירושלמי (ג, ט) 'הקרובים (ששמעו את השם) היו נופלים על פניהם. הרחוקים היו אומרים ברוך שם כבוד

מלכותו לעולם ועד'. הרי ש'הקרבנים' היינו אותם העומדים בעזרה כמפורש במשנה ואילו 'הרחוקים' הם אלו שמחוץ לעזרה. ואם כן המשניות דלעיל מדברות על שאר השומעים, לאו דוקא אלו שהיו בעזרה [וטעם יש בדבר, כי מה היה לעם לעמוד בעזרה בשעת וידוי הפר שלא היה אלא בשביל הכהנים, משא"כ בוידוי שיעיר המשתלח היה מצוה לעמוד בשעת וידוי הכהן עבור כל ישראל. מרומי שדה].

והסבר הדבר הוא; כששומעים את השם המפורש צריכים ליתן שבת, כמו שנאמר כי שם ה' אקרא – הבו גדל לאלקינו. 'גודל' זה מה טיבו? – במקדש שקיימת בו השתחוואה (והשתחוית לפני ה' אלקיך), הרי פעולה זו היא בכלל 'גודל' ואילו חוץ לעזרה שאין שם השתחוואה, די באמירת 'ברוך שם...' דהיינו דברי שירה ושבח לקב"ה בשעת הזכרת שמו (עפ"י 'שיעורים לזכר א"מ ו"ל' ח"ב עמ' עג).

א. יצוין שבכתבי יד ובספרי הראשונים (ע' תוס' סוטה מ: אור ורוע הל' יזהכ"פ רפא; מרדכי תשכא) אין מופיע כל הקטע 'והכהנים והעם...' במשנה – כפי שהראה בדקדוקי סופרים. וכן מבואר בשו"ת הרדב"ז (תתי) שלא הופיע קטע זה במשנה.

ב. מה שפירש 'קרבנים' – שבעזרה, 'רחוקים' – מחוצה לה, בשו"ת הרדב"ז (תתי) נראה שמפרש 'קרבנים' – העומדים בעזרה ושומעים את השם, שנפלים מאימה ויראה כאילו אינם יכולים לעמוד על עמדם, וה'רחוקים' הם אותם שלא שמעו רק ראו את אחיהם נופלים והיו יודעים שבאותה שעה הזכיר הכהן את השם, לכך היו אומרים 'ברוך שם...'.
 א. יצוין שבכתבי יד ובספרי הראשונים (ע' תוס' סוטה מ: אור ורוע הל' יזהכ"פ רפא; מרדכי תשכא) אין מופיע כל הקטע 'והכהנים והעם...' במשנה – כפי שהראה בדקדוקי סופרים. וכן מבואר בשו"ת הרדב"ז (תתי) שלא הופיע קטע זה במשנה.

(ע"ב) 'שאם היה חולה מרכיבו על כתפו'. ואם תאמר הלא חולה פסול בקרבנות, וכשם ששעיר המשתלח בעל מום ומחוסר זמן פסול, נראה שכן הדין בחולה? – לא קשה, שאינו פסול אלא קודם מתן דמו של חברו (לרבי יהודה) או קודם וידוי דברים (לרבי שמעון), אבל לאחר שנתן לשילוח שוב אינו פוסל בו שום דבר (עפ"י אבני נזר או"ח תנט, יט).

'לומר שאם נטמא משלחו – נכנס טמא לעזרה ומשלחו'. ואם תאמר למה יכנס, יביאו לו החוצה? – שוא כיון שנאמר יעמד חי לפני ה' לשלח אתו, צריך שיהא איש עתי לפני ה' (עפ"י שיטה מקובצת כריתות יד).

ואם כי בדיעבד כשר באחר כמו שאמרו בסמוך כשחלה משלחו – אך כיון שלכתחילה מצוותו במשלח, דוחה טומאה. וכיוצא בזה נראה בכמה מקומות (עפ"י אבני נזר או"ח מה, כ חו"מ קמב ועוד).
 וע' חלקת יואב (כט) שתמה על כך. וכן יש להקשות מהמבואר במנחות (עב). שלפי הדעה שעומר שנקצר ביום כשר, אם קצרוהו בלילה ונטמא – יקצור אחר ביום הגם שמבטל בכך מצות קצירת לילה דלכתחילה, ובמה שונה מנידון דידן שמשום מצוה שלכתחילה דוחים את הטומאה.

והיה מקום לתלות זאת בנידון הותרה או דחיה, שהרי למ"ד טומאה הותרה בציבור מבואר בגמרא (לעיל ז). שרק משום אכילת השיריים קוצרים שוב (וע' גבורת ארי שם), וא"כ י"ל שזה שדוחים מצות קצירת לילה בשל הטומאה הוא רק משום 'דחיה'. אך דוחק הוא להעמיד הדין הפשוט בסוגיא כמאן דאמר 'הותרה' ודלא כהלכתא.

על כן נראה לחלק בין עומר שנטמא גופו שהוא בעצמו פגום, שלכן אעפ"י שמבטל למפרע מצות קצירת לילה, עדיף להביא טהור, ובין דבר שגופו לא נטמא והדחיה היא בדבר חיצוני, בכניסת הטמא לעזרה, בזה קיום המצוה שלכתחילה דוחה אף טומאה זו. [גם יש להעיר לדברי הנצי"ב לעיל (ז): שאף אם טומאה דחיה בציבור אין להחליף כהן גדול שנטמא במת כי לכתחילה צריך שנתרבה או נמשח שבעה ימים. וזהו דין מחודש אך יש לו יסוד לפי המבואר בסוגיא שמשום מצוה שלכתחילה נדחית הטומאה כאמור]. וע' ע' במובא להלן סז. אודות ביטול מצות עיגוי למשלח את השעיר.

'אמר רפרם זאת אומרת עירוב והוצאה לשבת ואין עירוב והוצאה ליום הכפורים'. במסכת כריתות דחו דברי רפרם: לעולם יש איסור הוצאה ביום הכפורים (וכן הסכמת הפוסקים) אלא שהכשירו בכך, לשלחו

באותו יום, הלכך לא הוצרכו ללמוד התר מיוחד אלא לענין דחיית שבת. [ובסוגיתנו לא חשו להאריך ולדחות כיון שכבר אמרו במקום אחר. וכן רגיל הדבר, שדברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר. עפ"י תוס' כריתות יד. תו"י ותורא"ש כאן].

[נחלקו הפירושים האם מדובר בגמרא כלפי איסור יציאה חוץ לתחום וכמאן דאמר תחומין דאוריתא (עפ"י תו"י. וכן באר בקה"י (יה) את דברי רבנו גרשום בכריתות), או על איסור הוצאה מרשות לרשות (עפ"י רש"י ותורא"ש). ולפי פירוש זה יש להבין מהו 'הכשירו בכך' – הלא אין מצוה לישאנו על כתפו. וצריך לומר כיון שמצוה לשלחו בכל אופן ואין נפקותא באיזה אופן יעשו זאת, וגם אם הוא חולה צריך לישאנו, הלכך נחשב 'הכשירו בכך'. עפ"י בית הלוי ח"א לח].

ובספרי האחרונים נשאו ונתנו בדרכים שונות לישב שתי הסוגיות, מדוע באחת דחו דברי רפרם ובאחרת לא דחו – ע' שאגת אריה ע; נודע ביהודה תנינא או"ח מו; שו"ת שאילת שמואל מג, ע; הגהות מצפה איתן; כוכב מיעקב סי' רד. מו"מ נוסף בענין תחומין דאוריתא ודרבנן בהקשר לסוגיתנו – ע' שער המלך וטעם המלך שבת כז, א; גבורת-ארי יד-דוד מהר"ץ-חיות ומרומי-שדה; מנחת חינוך רצח, ה; שו"ת בית זבול ח"א כא; שו"ת דובב מישרים ח"ג ז; אבי עזרי ריש הל' שביתת עשור. מו"מ נוסף – ע' בשו"ת דובב מישרים ח"ג לו.

'אלא מפני שלא אמר דבר שלא שמע מפי רבו מעולם'. ומה שהזהיר לכל אדם שלא לומר דבר שלא שמע מרבו, והעושה כן גורם לשכינה שתסתלק מישאל (ברכות כו: [וכן בסוכה כח.]. והגרסה שם לפנינו רבי אלי עזר, אך יש גורסים 'ר"א חסמא' או 'ר"א בן דהבאי') – היינו באופן שאומרו בשם רבו (ריטב"א ותו"י שם), או אף כשאומר בסתם אך השומעים מבינים שדברי רבו המה (כן משמע ברמב"ם ת"ת ה, ט), אבל רבי אליעזר נהג שלא לומר כלל דבר שלא שמע מרבו.

ומהרש"א שם חילק בענין אחר; בין דבר שבסברה, שמצינו כמה חכמים שאמרו אעפ"י שלא שמעו מרבים, ובין דבר אחר שאינו מסברה, שזה אין לומר אם לא שמע מרבו.

יש לבאר, אם הדין אינו בא מסברה אלא מדרשת הכתובים, הלא תלוי באיזו מדה ממדות התורה הוא למד, כי מדת קל-חומר [והדומות לה – ע' במובא במנחות פב] אדם דן מעצמו, ומדת גזרה שוה אי אפשר לדון מעצמו, ואם כן על מה באה האזהרה? ויתכן לפרש דבריו שהכוונה על הלכה מחדשת שאיננה סברה פשוטה, שאסור לאמרה כהלכה פסוקה וברורה אם לא שמעה מרבו [אך נראה שאפשר להציגה כאפשרות, כחוכך בדבר מדעתו]. ומדת ר' אליעזר היתה שלא אמר כלל דבר שלא היה מקובל אצלו במסורת מרבו. [במהרש"א כאן (ועוד) פירש שבדבריו רמז להם תשובה, אלא שלא רצה לומר במפורש דבר שלא שמע מרבו]. וע"ע פתח עינים ומגדים חדשים ברכות שם.

– מכמה מקומות נראה שרבי אליעזר דן עם החכמים ואמר דברים מסברת עצמו ולא משמע שהכל דברי רבו. ועוד קשה, מדוע לא לומר דברי עצמו והלא אין למנוע טובה מאחרים? לכן נראה שדוקא כשהיה רבים קיים מנעו עצמם מזה מפני כבודו, ואף במקום שמותר מעיקר הדין נהגו בעצמם חומרא זו, אבל אחר פטירת הרב באמת הורו ודנו (שפת אמת).

עוד אומרים (כמדומה בשם הגר"ח שמואלביץ זצ"ל) שהגם שאמר דברים שלא שמעם מפי רבו ממש והרי עליו אמרו (בחיגה) שהיה דורש בפני רבו במרכבה דברים שלא שמעתן אוון – אך לא אמר אלא דברים שהיה אומרם רבו אילו דן בהם, להוציא סברות עצמיות שאין להן בסיס בדברי הרב.

[וכבר עמד על סתירה זו ממסכת חיגה, הרמ"ע מפאנו (מאמר העתים י). ופירש שבפני רבו היה אומר גם דברים שלא שמעתן אוון מפני שאימת רבו עליו ומובטח היה שלא יאמר אלא דברים נכוחים וישרים. ועוד, מפני שהיה 'דורש' הרי דרשת הכתוב מאמתת את דבריו ואין לנו 'רב' מובהק גדול מזה].

טעמים פרפראות וציונים

'... והנה כשהאדם הישראלי נכשל בחטאים ח"ו ורוצה לשוב בתשובה שלימה לפני הש"י, עיקר התשובה הוא החרטה בלב ובוידוי פה באמת, היינו להתוודות ולדבר ולגלות חטאיו קדם רבון עלמין, ואז על ידי וידוי ודיבורו בפה נסתם פיות המקטריגים והמשטינים החיצונים לבל יוכלו לקטרג ולהשטין עליו, לאשר הוא בעצמו מדבר בעדו בהכנעה, לזה אין להם פה לדבר. ועל ידי זה הש"י מרחם עליו ומכפר חטאיו וכמו שנאמר ומודה ועוזב ירחם. ועיין בזה בזה"ק פרשת פנחס דף רלא. בסופו.

והנה זהו שייך כשיחטא איזה מישראל. אמנם כאשר יחטאו רבים מישראל ח"ו אז בודאי מן הנמנע שיתחרטו ויתוודו כולם כאחד בלב אחד. אמנם כן כי אית צדיקייא בדרא אשר המה מקשרים את עצמם בכללות נשמות ישראל שבדורם. והמה מתוודים ומדברים בעדם ועושים בזה שני טובות לישראל; א' כי על ידי החטאים והעוונות שעשו בני ישראל ר"ל אין דרך לעלות תפילת כשרי ישראל השמימה, כי על ידי חטאים נסתמו האוירים בחשכות ואפילה על דרך סכתה בענין לך מעבור תפלה. אכן על ידי הוידויים והדיבורים של הצדיקים המתוודים עבור כללות ישראל, עי"ז המה כמו המכים בקרדומות ופותחים דרך ושער מבוא התפלה עלות השמימה. וזהו כוונת וידוי של הכהן הגדול ביום הכפורים, אנא... חטאו עוון פשעו לפניך עמך בית ישראל. ועוד שנית פועלים הצדיקים בדיבוריהם ובוידוייהם בעד כללות ישראל, כי בזה נסתם פי המקטריגים והמשטינים החיצונים לבל יוכלו שוב לקטרג ולהשטין ולדבר סרה על זרע ישראל, לאשר כבר דברו הצדיקים דברים אלו. וזהו היתה גם כן כוונת הכה"ג בוידוי ביה"כ, לסתום פי המקטריגים שלא יוכלו עוד לקטרג ולהשטין על זרע ישראל' (מתוך אוהב ישראל דברים).

'אלא שעשו הכהנים (גדולים) קבע ולא היו מניחין את ישראל להליכו'. יש מי שפירש הטעם על פי דברי המדרש שהמשלח היה מת באותה שנה (איש עתי - שזמנו קצוב). ועל כן היו חייבים הכהנים לתקן שלא יהיו אחרים משלחים אותו אלא מהם כדי שלא ירננו העם שבדוקא הם נותנים עבודה זו לאחרים לעשותה. [ולשון 'קבע' מורה שעשו הדבר כחובה ולא מרצון, כמו 'העושה תפילתו קבע'] (עפ"י תוספות חדשים על המשניות).

(ע"ב) 'שאלה אשה חכמה את רבי אליעזר... אמר לה: אין חכמה לאשה אלא בפלך...' - רצונו לומר שחכמת הנשים עיקרה בלב, והידיים ענפי הלב, כי כל כוחות הפעולה נמשכים מהלב, ועל כן חכמת אשה רק בפלך - רוצה לומר בכחות הפעולה, והמלמדה תורה כמלמדה תפלות כי כשנכנס ד"ת נכנס ערמומית בלב, ופושעים יכשלו בה מצד השמאל, דאם יתחברו לדת-אש דתורה יבואו לאש זרה ותפלות, ולכן גם לתפילין אין להן שייכות דהתפילין מקשרין מח הדעת להש"י, והן דעתן קלה שאין בהן חיבור חכמה לבינה (לקוטי מאמרים לר"צ הכהן, צא. ע"ע שם קטו; פוקד עקרים כו; צדקת הצדיק קמו; דובר צדק עמ' 43).

- רבי אליעזר לטעמו שאמר (בסוטה כא:): כל המלמד את בתו תורה מלמד תיפלות. וע' בהרחבה במובא שם בענין לימוד תורה לנשים.

‘וכן מדרכי המוסר לתלמיד שלא להטריח את הרב שלא לצורך בדברים שאינם מצויים. וזהו ששאלוהו חלה השעיר מהו להרכיבו על כתיפו, והשיבם: יכול להרכיב אני ואתם. וכן כששאלוהו חלה מהו לשלחו ביד אחר אמר להם אהא בשלום אני ואתם – כלומר שלא תחוסו על חליו של משלח. וכן כששאלוהו דחפוהו ולא מת מהו לירד אחריו ולהמיתו אמר להם: כן יאבדו כל אויביך וכו’ כלומר שאי אפשר שלא ימות בדחיפתו.

וכן אין להדיוטות ולעמי הארץ להתראות בשאלותיהם לפני הרבנים הגדולים אלא שיהו שואלין לבני אדם אחרים גדולים מהם ודיים בכך. דרך צחות אמרו על אשה חכמה ששאלה לרבי אליעזר... וכעס עליה ואמר אין חכמה של אשה אלא לפלך שנאמר וכל אשה חכמת לב בידיה טו כלומר ומה לה להטריחנו בשאלות אלו, תתעסק בפלכה ובעסתה ודיה...’.

(לשון המאירי)

‘לא בבליים הם אלא אלכסנדריים הם, ומתוך ששונאין את בבליים, קורין אותם על שם בבליים’. רבי יוסף חיים זצ”ל, בספרו רב פעלים (ח”א יו”ד נה) הביא כמה דוגמאות מדברי חז”ל בגמרא ובמדרשים, וכן מן המקראות, שכינו אנשים מסוימים בשמות וכינויים של אנשים ידועים, על שם מעשיהם ותכונותיהם – הן לטובה הן להפך (וע’ לו עוד ב’מוכרות הש”ס’ שבספר ידי חיים עמ’ קעד).

‘ומתוך ששונאין את בבליים...’. ערש”י ותוס’ במנחות ק. ומשמע שהמדובר ביחס של חכמי ארץ ישראל אל היהודים שבבבל. וע’ במובא בסנהדרין כט שלשון ‘שונאין’ מתפרש בכמה מקומות כלפי ריחוק הדעות ופער בין שיטות והנהגות, עד שאין דעתו של זה סובלת את של חברו. ולא דוקא שנאה בפשוטה, בין האישים – שהיא אסורה ב’לאו’ וביעשה’ מן התורה. ואף כאן (ולעיל ט’ סנינא לכו’) נראה שזו הכוונה.

דף טז

‘בא וישב לו תחת סוכה אחרונה עד שתחשך’. לא עשו לו סוכה בצוק [לדעה זו. עתוס’] – כי ירא לעמוד יחידי במדבר משתחשך, כפרש”י. ולא היו עמו אנשים נוספים – כי אין נכון שיראו הכל אם הולבן החוט אם לאו (תוס’ ישנים).

לעיל (מב) כתבו תו”י ותורא”ש שלכך לשון של זהורית שקשרו בהיכל היתה גדולה, כדי שתיראה הלבנת הלשון מרחוק משום פרסום הנס. ואין זו סתירה כי כאן מדובר לאחר שביטלו קשירת לשון בהיכל כדי לבטל פרסום הסימן כמו שאמרו בברייתא, לכך הקפידו שלא יהא שם אדם.

ויש מי שכתב: אילו היתה שם סוכה נוספת, אין זו ‘ארץ גזרה’, כיון שרשאים לילך עד לאותו מקום בו ביום (תוס’ יום טוב. וע”ע רש”ש וחדושים ובאורים).
ורבי יהודה לא חש לדבר, ולדבריו היו מלוים אותו עד הצוק.

אפילו למאן דאמר תחומין דאוריתא, כיון שלא היתה לו שם שביתה קבועה מתחילת היום, אם חוזר לו אין כאן איסור תורה, וחכמים לא גזרו באופן זה (תוס’ ישנים תורא”ש וריטב”א. וע’ גם במנחת חינוך כדו).
ערש”ש שסייע מכאן כדברי רי”ף שתחום י”ב מיל מדאוריתא, ולכן קבעו צוק במרחק זה. וכבר העירו הלא רבי מאיר סובר ששיעור תחומין מדאוריתא מיל אחד. וע”ע גבורת ארי.